

Михайло ШАЛАТА

СТОЛІТТЯ ДРОГОБИЦЬКОЇ “ПРОСВІТИ”

Розкрито основні ділянки просвітянської праці Дрогобицької філії “Просвіти”, почавши від її заснування у 1903 р. і до ліквідації більшовицьким режимом у 1939 р., а також після її відродження у 1989 р.

Ключові слова: “Просвіта”, “Просвіта” на Дрогобиччині.

Хтось не уважно прочитав “3” як “9” – і в просвітянську історію Дрогобицька філія “Просвіти” потрапила з датою заснування “1909 рік”.

Насправді ж архівні дані (матеріали Центрального історичного архіву у Львові) засвідчують, що Дрогобицька “Просвіта” заснована 6 липня 1903 року.

Спробу організувати в Дрогобичі просвітянське Товариство відразу після створення “Просвіти” у Львові 1868 р. робив Іван Верхратський, прибувши у тім році зі Львова на працю в Дрогобицьку гімназію (гімназійний учитель І. Франка), але не зумів через надто сильну тут тоді москвофільську хвилю.

Слід зазначити, що первісний Статут заснованої у Львові “Просвіти” не передбачав створення філій, то ж вони почали з’являтися пізніше – після статутних змін, викликаних передусім потребою ефективніше протидіяти ширенню москвофільства.

Перша просвітянська філія створена 2 лютого 1875 р. в селі Бортники, біля Ходорова, – завдяки одному з основників “Товариства (пізніше – Наукового Товариства) імені Шевченка” у Львові Маркилові Желехівському. Це був, за словами історика С. Шаха (С. Перського), “незвичайний тип просвітянського ідеаліста, що, набравши книжечок “Просвіти” та часописів у торбу, взявши палицю в руки, йшов на села продавати; йшов із села в село, заохочував людей до читання, приєднував членів “Просвіти”, а навіть своїм коштом друкував книжечки для народу під фірмою “Просвіта”.

Другою була Тернопільська філія, утворена в 1876 р.; третьою і четвертою – Коломийська та Станиславівська (обидві – із 1877 р.), п’ятою – Золочівська (1878).

На час заснування Дрогобицької “Просвіти” уже, крім названих, існували філії в Перемишлі (1891), Стрию і Самборі (1892), Жидачеві (1897), Старому Самборі (1901), у кількох інших містах і селах Галичини. В Дрогобичі, де панував тоді нафтовий ажіотаж у зв’язку з масовим впливом експлуататорів бориславських родовищ, створити “Просвіту” було нелегко. Це вдалося зробити греко-католицькому священникові Михайлові Бачинському, парохові села Ріпчиці, який відомий також як поет, що виступав під псевдонімом Орест Філаретів.

Відомий і невідомий. В антології “Галицька та буковинська поезія XIX віку” (Київ, 1927) його твори фігурують у двох місцях: під іменами Бачинського та Філаретива – як нібито двох різних авторів. Так само “роздвоєний” М. Бачинський у бібліографічному показнику “Українські літературні альманахи і збірники XIX – початку

XX ст.” (Київ, 1967). Небагато сказано про цього літератора і в “Українській Літературній Енциклопедії” (Київ, 1988. – Т. 1): “Бачинський Михайло (псевд. – Орест Філаретів; 1866–1912) – український поет. Народився на Західній Україні, був священником. Друкувався з 1887 [року] у журналах “Зоря”, “Дзвінок” та літературних збірниках. Лірика Бачинського порушувала інтимні та громадські теми...”. Для мене, як дрогобицьчанина, дрогобицька присутність поета Філаретіва лише відкрилася, то ж глибше дослідження його життя і творчості – попереду. Поки що не маємо навіть його фотографії.

Прикметно, що вже на початку появи в літературі М. Бачинський виявив палкий характер просвітянина. Йдеться про його поезію “Не пізно ще!” (1887):

*При праці тяжкій а неспорій
Ведемо до світла наш люд.*

.....
*І тихо уста не одного
Прошепчуть: “Запізно уже!
Ми маємо праці так багато,
А все нам так пиняво йде!”*

*Запізно? О, Боже мій милий!
Чи ж труди пропащі були?*

.....
*Просвіта чи ж вся пропадає
Без сліду в важкій боротьбі?
А люд наш чи ж сили не має,
Щоб долі добути собі?*

*Ні, брате! Верни теє слово!
Не єсть єще пізно для нас.
Не зараз ще скажем: “Готово!”
А таки настане той час!
І внуки най зложать подяку,
Що не опустили ми рук,
Що темну розбили ми мраку,
Що тільки стерпіли ми мук.*

Хай оця стаття про столітню Дрогобицьку “Просвіту” послужить прологом до справді заслуженої подяки поетові-просвітянину о. Михайлові Бачинському і викличе до нього жвавий дослідницький інтерес.

На Установчих просвітянських зборах у Дрогобичі 6 липня 1903 р., якими керував дрогобицький декан, парох села Модрич, о. Микола Івановський (завидна участь священиків у просвітянській роботі – хотілося б цього й нині!), о. Михайло Бачинський був обраний головою Дрогобицької “Просвіти”. Його заступником став Яць Олексюк – селянин із Ясениці Сільної, щирий приятель Івана Франка ще зі шкільних років, частий промовець на громадських вічах Дрогобиччини. Автор статті про Олексюка у першому томі збірника “Дрогобиччина – земля Івана Франка” О. Степовий дав йому таку характеристику: “Він не говорив, що

лише знав, але він знав, що говорив і до кого говорив”. Секретарем Дрогобицької філії “Просвіти” обрали на Установчих зборах правника (адвоката) Григорія Кузіва.

Таким чином, Дрогобицька філія – не 58-ма у хронології створення просвітянських філій, а 27-ма чи 28-ма.

Отець М. Бачинський відразу узявся за діло зі всією патріотичною одержимістю. Уже того, 1903, року він вітає віршем композитора Миколу Лисенка у зв’язку з недавнім його 60-річчям і прибуттям у Галичину, порушує на засіданні “Просвіти” питання про відкриття в Дрогобичі бурси для виховання незаможних українських дітей (бурсу відкрито уже восени 1904 р.), про будівництво в місті пам’ятника Т. Шевченкові (цей задум реалізовано лише в 1991 р.).

Наприкінці 1904 р. головою Дрогобицької “Просвіти” обирається адвокат Ярослав Олесницький (1875–1933), М. Бачинський стає його заступником. Весною 1910 р. вони помінялися просвітянським посадами: Бачинський вдруге очолив “Просвіту” і вже головував у ній до кінця своїх днів. У першому десятиріччі XIX століття отець М. Бачинський заснував багато просвітянських читалень. У 1906–1907 рр., як видно з просвітянського звіту, на Дрогобиччині діяли 44 читальні “Просвіти” – з них 5 у місті Дрогобичі: на Війтівській Горі (49 членів Товариства; бібліотека із 130 книг; каса; хор; драмгурток; голова читальні – о. Августин Жарський); на передмістях Завіжне (50 членів Товариства; бібліотека із 37 книг; каса; драмгурток; керівник – той же) і Задвірне (96 членів Товариства; бібліотека із 163 книг; каса; голова – Василь Яхно); дві читальні на Лішнянським передмісті (в одній – 41 член Товариства; бібліотека із 400 книг; каса; крамниця; голова – Микола Кушнір; у другій – 46 членів Товариства; бібліотека із 125 книг; крамниця; голова – о. Василь Кункевич). Сам о. М. Бачинський у той час керував читальною села Довге – біля Мединич (143 члени Товариства; бібліотека із 213 книг; крамниця; молочарська спілка; хор; драмгурток). Найбільше просвітян мала читальня Ріпчиць, де священникував М. Бачинський: 227.

Усього в 44-х читальнях Дрогобиччини нараховувалося тоді 2184 члени Товариства; на 44 читальні – 4245 книг; 10 крамниць; 10 хорів; 9 драмгуртків; 8 кас; 2 молочарські спілки (у Довгому і Ріпчицях) та 1 шпихлір (у Сільці).

Книг, як бачимо, у читальнях бракувало – не припадало навіть по дві на члена Товариства. Та загалом Дрогобицька філія “Просвіти” швидко зростала – передовсім завдяки самовідданій праці перших її голів, які не шкодували ні часу, ні сил для піднесення народної свідомості.

“Пригадую собі, – пише о. Іван Лебедович у книзі “Полеві духовники Української Галицької Армії” (Вінніпег, 1963), – як, будучи учнем четвертої гімназійної класи, я бував під час ферій у домі о. [Михайла] Бачинського. В Ріпчицях був гарно організований “Сокіл”. Душею цього Товариства був його основник о. Бачинський. В неділю, по Богослуженні, оточений “Соколами”, з українським прапором, [він] сів на віз і поїхав на окружний з’їзд-фестин у Мединичі”. Такий, отже, подвижник, як згадуваний Маркил Желехівський.

Ярослав Олесницький добився відкриття читалень на Зварицькому передмісті Дрогобича, в селі Унятичі, музичної школи в селі Улично. У 1911 р. він очолив у Дрогобичі Комітет для відзначення 100-річчя від дня народження М. Шашкевича, мав головну промову під час відкриття 12 листопада того року пам’ятної Шашкевичівської таблиці на церкві Св. Трійці.

Пізніше Я. Олесницький був радником в уряді ЗУНРу, делегатом цього уряду до Києва на Свято Соборності України 22 січня 1919 р. Як дипломат представляв уряд УНР у Лондоні. Повернувшись в Україну, жив у Золочеві, обирався послом до польського сейму, виступав проти горезвісних польських пацифікацій на теренах України.

Третім головою Дрогобицької “Просвіти” (після смерті М. Бачинського) був лікар Володимир Чапельський (1882–1956), який пробував також сили у новелістиці (книжку писань В. Чапельського – “Я любив вас усіх” – видано в Дрогобичі 1997 р. Під час Першої світової війни його покликали на військову медичну службу. Помер В. Чапельський в еміграції).

Від 1916 до 1921 року в Дрогобичі, де, між іншим, був найбільший повітовий суд в Австро-Угорській імперії, працював адвокатом колишній редактор газети “Діло” і посол до Галицького сейму Антін Горбачевський (1856–1944) – згодом діяч ЗУНР. В дрогобицький період він був повітовим комісаром, організував набір добровольців до УГА, а в 1918 р. зробив спробу відновити в Дрогобичі роботу “Просвіти”. Фактично “Просвіта” була тут відновлена на початку 20-х років. То ж головував А. Горбачевський недовго.

У грудні 1922 р. згадуваний уже В. Чапельський, який перейнявся “Просвітою” після Горбачевського, провів у Товаристві збори, котрі рекомендували на голову адвоката Рудольфа Скибінського (1886–1966). До Львівської централі “Просвіти”, однак, пішла скарга з Дрогобиччини, що збори були “однобічними” – зібралися переважно члени Української соціал-демократичної партії, членом якої Скибінський був від 1909 року. На повторних зборах у січні 1923 р., все ж, проголосували за Скибінського – мабуть, він постарався, щоби в залі знову було якнайбільше “його людей”. Скибінський, слід сказати, виявив турботу про відбудову читалень, про економічне становище “Просвіти”, але ж явно намагався використовувати її в своїх партійних інтересах. За його ініціативою віче пам’яті І. Франка в Дрогобичі 1926 р. завершувалося співом “Інтернаціоналу”, не без його, Скибінського. “потакання” на Франківському святі в Нагуевичах 31 травня 1936 р. комуністи вчинили “червонопрапорний бешкет”.

Дуже пощастило Дрогобицькій “Просвіті”, що нею – і то найдовше (від 1926 до 1939 року) – керував Степан Витвицький (1894–1965), теж адвокат (практичний вишкіл проходив у канцелярії Я. Олесницького), державний діяч, від 1954 р. – Президент УНР в екзилі. Його заступником у “Просвіті” (“містоголовою”) від 1932 р. був отець Северіян Бараник, ЧСВВ, замучений у червні 1941 р. “енкаведистами” і проголошений святым 27 червня 2001 р. Папою Римським Іваном Павлом II.

Про діяльність С. Витвицького у вказаний період його приятель В. Пацлавський згадував: “... Почав наново тяжку, виснажуючу працю у занедбаній канцелярії, але передусім – на культурно-просвітницькому полі, коли-то дослівно треба було пересідати з одної хлопської фіри на другу, бо треба було стояти уважно на сторожі перед підривною роботою місцевих демагогів-селярбів, льокальних амбітників та інших деструктивних елементів... Під його трудящими руками Дрогобич став одним із перших повітів у Західній Україні. Він працював там у філії “Просвіти”, філії “Сільського Господаря”, філії “Маслосоюзу”, в Союзі Кооператив, дбав про розвиток Української Захоронки, Народного Дому та всіх інших установ”. Ін-

ший сучасник С. Витвицького, М. Каплистий, свідчить, що той “все був переобтяжений громадською, кооперативною, просвітянською та політичною працею”. Таким, власне, й повинен бути справжній просвітянський керівник.

Незважаючи на протидію польської окупаційної влади, на Дрогобиччині перед 1939 р. діяло 68 читалень “Просвіти”, з них чотири в Дрогобичі.

Польська влада чинила перешкоди – вишукувала причини, щоби закрити ту чи іншу читальню, – але заборонити Товариство “Просвіта” не наважилася. Інакше повели себе московські окупанти. Як тільки з’явилися вони в Галичині у вересні 1939 р., “Просвіту” було заборонено, а просвітянські діячі, які не встигли емігрувати чи надійно заховатися, потрапили до тюрем, під розстріли.

В основі діяльності “Просвіти”, як відомо, лежить національна ідея, а який окупант хоче чути про національне тієї землі, яку окупував? За роки польського панування на західноукраїнських землях у ХХ ст., приміром, тут відомий хіба єдиний випадок, коли у місті названо вулицю українським іменем: це в 1926 р. вулиця Івана Франка в Дрогобичі – і то на загумінках міста. З приходом “радянських визволителів” площам-вулицям накинули імена Маркса, Леніна, усяких морозових, дзержинських, калініних. Яка там національна просвіта!?

Пекельний то був період, бодай не згадувати...

Сучасна відроджена Дрогобицька “Просвіта” почалася 15 січня 1989 р., коли вже розвалювалася прогнила комуно-радянська система. Почалася, власне, як Товариство рідної мови, перейменоване в лютому у Товариство української мови імені Тараса Шевченка. 12 жовтня 1991 р. Всеукраїнська організація цього Товариства на конференції в Києві прийняла – за рекомендацією Романа Іваничука – назву “Просвіта”.

Головами Дрогобицької відродженої “Просвіти” (починаючи від Товариства рідної мови) досі були: інженери Павло Витчак (1989; уже, на жаль, покійний), Ярослав Ольховий (1989–1990), Тимофій Бордуляк (1990–1992), викладач механічного технікуму Юрій Модрицький (1992–1994), лікар Михайло Богаченко (1994–1995), автор цих рядків (1995–2001). Тепер керує “Просвітою” інженер Микола Садох.

За півтора десятиріччя Дрогобицька відроджена “Просвіта” неабияк спричинилася до піднесення національної свідомості, розвитку української духовності на Франковому Підгір’ї. Вона, зокрема, немало зробила для повернення законних прав забороненій у радянські часи Українській греко-католицькій церкві. Із діяльною участю Товариства у Дрогобичі споруджено пам’ятники Тарасу Шевченкові, Юрієві Дрогобичу, здійснено перейменування міських площ-вулиць – із поверненням питомих історичних і присвоєнням нових, українських назв. Організовано десятки віч, мітингів, народних зібрань на актуальні, життям продиктовані теми. Урочисто відзначено багато ювілеїв, свят – передусім Шевченківських, Франківських, присвячених Лесі Українці. Проведено наукові конференції “Українське літературне відродження в історичному розвитку національної культури і просвіти” (до 200-річчя нового українського письменства та 130-річчя Товариства “Просвіта”), “Мовна ситуація в Україні”, “Просвіта” і традиції українського родинного життя”, “Червоний терор в Україні” (з приводу 60-річчя апогею терору – 1937 р.), “Б. Лепкий і його значення для української культури” та інші. Традицією стали періодичні “Дрогобицькі просвітянські

середі” – загальноміські творчі вечори, присвячені тому чи іншому мистцеві, – розуміється, з його участю. Такі “вечори” уже мали в Дрогобичі, зосібна, Юрій Мушкетик, Роман Іваничук, Микола Петренко, Іван Драч, Валерій Шевчук, Роман Лубківський, Ірина Сенік, Богдан Стельмах, Ірина Калинець, Михайло Слабошпицький, Антоніна Листопад.

Дрогобицька філія “Просвіти” – чи не єдина в Україні, при котрій діє (від 12 листопада 1989 р.) Народний Університет Українознавства, яким незмінно керує подвижник просвітянської справи Михайло Богаченко. Уже відбулося 200 занять Університету – на релігійні, господарсько-економічні, політичні, літературно-мистецькі та інші теми. Тривалий час працював при Товаристві Дискусійний Клуб “Полілог”, яким керував відомий мовознавець і політолог Ярослав Радевич-Винницький. Разом із ним автор цих рядків, зокрема, провів діалог “Просвіта” і політика” перед глядачами Дрогобицької телестудії.

У Народному Домі Дрогобича – із широкою участю громадськості – проведено розширене засідання Ради Товариства на тему: “Про поліпшення якості хліба та підвищення культури обслуговування у хліботорговлі”. Це, безперечно, позитивно вплинуло на ситуацію у вказаній проблемі.

Веде Дрогобицька “Просвіта” й значну видавничу роботу – спершу через своє видавництво “Бескид”, тепер – через видавничі фірми “Відродження”, “Коло”. Перевидано монографію С. Шелухина “Україна”, об’ємистий (856 с.) том діаспорного збірника “Дрогобиччина – земля Івана Франка”, видано новий, уже “дрогобицький” том цього збірника (776 с.), низку книг меншого обсягу. Щойно у видавництві “Коло” побачила світ ілюстрована брошура Т. Бордуляка “Дрогобицька “Просвіта”: Коротка історія”.

Мають дрогобицькі просвітяни й свою газету “Провісник” – щоправда, насамперед з економічних причин, виходить вона нерегулярно.

Дрогобицька міськрайонна організація Товариства “Просвіта” імені Т. Шевченка – це нині потужна українська інтелектуальна сила: 196 осередків (у т.ч. 57 молодіжних), котрі об’єднують понад 4 тис. просвітян. Колективними членами Товариства є Народна чоловіча хорова капела “Бескид”, Союз Українок Дрогобиччини. Кущові просвітянські об’єднання функціонують у місті Стебнику, в колишніх районних центрах Мединичі, Підбуж.

“Молоду Просвіту” у Дрогобицькій філії створено 17 лютого 1998 року. Останнім часом у ній особливою старанністю відзначається восьмикласник Олесь Курмельов.

Є у Дрогобицькій “Просвіті” свій капелан – отець Софрон Яциків, ЧСВВ. Його самовіддана просвітянська праця достойна якнайвищої дяки й хвали.

Періодично дрогобицькі просвітяни здійснюють групами корисні поїздки, під час яких багато пізнають, мають цікаві зустрічі, поширюють просвітянську літературу. Так, побували вони на могилі Т. Шевченка в Каневі, у славетному місці християнських проц Зарваниці, на знаменитій Маківці і в Крутах, на батьківщині С. Бандери – в селі Угринів.

Творчо співпрацює Дрогобицька “Просвіта” з іншими громадськими товариствами Франкового краю: “Україна – Світ”, “Рідна Школа”, “Лемківщина”, Конгресом Української Інтелігенції. Часто приймає у себе гостей Дрогобича з різних кінців

світу, пам'ятаючи, що від кожної такої зустрічі певною мірою залежить міжнародний престиж сучасної України.

Серед сьогоднішніх активістів “Просвіти” Дрогобиччини – М. Богаченко, Т. Бордуляк, М. Садоха, М. Гриник, Б. Грушак, В. Брода, В. Миджин, М. Тершівська, А. Галяк, В. Грабовський, Н. Лех, О. Гуль, Х. Михайлівська, Л. Бориславський, Є. Романишин, У. Кец, В. Сисин, Ю. Модрицький, Я. Калинець, О. Марущак, В. Баброцяк, Г. Фірко, Р. Сов'як, Л. Гайовий, С. Кушнір, Г. Федисів, О. Яцків, М. Гаврилюк, Д. Верещинська, З. Медвідь, З. Левицька, Я. Ониськів – на жаль, усіх не перелічити.

Нині, проте, перед “Просвітою” ще багато-багато роботи, й кожен свідомий українець, коли хоче чимшвидше побачити Україну справді багатою і щасливою у “народів вольних колі”, повинен ставати в ряди цього найдавнішого й найславнішого українського Товариства чи принаймні всіляко сприяти у його діяльності.

Видатний український російськомовний письменник М. Гоголь учив, що місія письменника – “поліпшувати духовність свого часу”. Ці слова можуть служити девізом Всеукраїнського Товариства “Просвіта” імені Т. Шевченка.

Поняття “духовність” включає в себе й політичний аспект. Принаймні, поки на нашу відроджену українську незалежність, державність люто, з хижацькими зазіханнями зиркають вороги, “неполітичної української роботи, – як казав М. Грушевський, – взагалі не може бути...”.

Це добре усвідомлює Товариство “Просвіта”, втім числі його Дрогобицька філія, котра – повна сил і рішучості ще діяльніше утверджувати Самостійну Соборну Українську Державу – нині вступає у друге своє сторіччя.

Mykhailo Shalata. Hundred anniversary of Drohobych “Prosvita”

The author explores the main fields of the enlightening work of the Drohobych branch of “Prosvita” beginning from its founding in 1902 until its liquidation by the Soviet regime in 1939, and also after its rebirth in 1989.

Key words: “Prosvita”, Drohobych region.